

Svenska, finska och mandinka

BENGT AHLFORS

I många familjer i Sverige talas både svenska och finska. I andra talas svenska och ett afrikanskt språk, och i en del talas tre språk.

Så också i andra länder. Bengt Ahlfors, finlandssvensk författare och teaterman, rapporterar lärdomar från den flerspråkiga familjen.

Jag växte upp i Kronohagen i Helsingfors. Mitt hem var svenskt, i familjen och släkten talade alla svenska. Jag gick i svensk barnträdgård, svensk småbarnsskola, svenskt läroverk. Mina universitetsstudier skedde till övervägande del på svenska.

När mina föräldrar ville att jag inte skulle förstå, talade de finska. Det språket lärde jag mig småningom i skolan och på gården, där lekarna mestadels lektes på

finska. Då övergick mina föräldrar till att använda tyska som sitt hemliga språk.

I mitten av 1950-talet var de svensk-språkigas antal i Helsingfors absolut sett större än någonsin förr eller senare. Det fanns 14 svenska läroverk i staden, det rädde ingen brist på "svenska rum", där svenska pojkar kunde träffa svenska flickor.

Jag kom dock slutligen att träffa en finsk flicka. Hon hade växt upp i Kemi i norra Finland, hennes hem var finskt, i familjen och släkten talade alla finska. Sverige låg nära, men också med vännerna där talade man för det mesta finska. Svenska lärde hon sig i skolan, inte på gården. Det fanns två familjer i Kemi som sände sina barn till den närmaste svenska skolan, som fanns i Uleåborg. Det tyckte hon var lustigt och lite fisförnämt. Att det bodde också andra svenskar i Finland var

hon knappast medveten om, innan hon flyttade till Helsingfors.

Vi träffades på en teater där vi båda arbetade. Tycke uppstod och vi började umgås, till en början mest i telefon. Om jag minns rätt fördes de samtal till övervägande del på finska, men också på svenska. Det fanns inget system i vårt språkval.

Det finns det inte heller nu, när vi har levat tillsammans i 34 år. Ibland talar vi bara svenska eller bara finska med varandra i några månader, ibland byter vi språk fem gånger under en frukost. Det beror inte på ämnet, inte på vem som inleder samtalet, inte på omgivningen. Vi har talat finska på Åland och svenska i Savolax. Däremot har vi aldrig samtalat på var sitt modersmål, utan håller oss alltid till någotdera. Jag vet inte hur det fungerar, men det fungerar.

Numera är vi båda praktiskt tvåspråkiga, inte sällan händer det att jag regisserar på finska samtidigt som min fru regisserar på svenska. Ändå råder det ingen tvekan om att hon är en mycket finsk kvinna. Och att jag är en mycket finlandssvensk man.

Att språkbyten också kan fungera anorlunda än i vårt fall har jag sett exempel på i bekantskapskretsen; tre systrar i en helfinsk familj som sattes i svensk folkskola på Degerö utanför Helsingfors. De talade finska med varandra i hemmet och svenska i skolan, och på skolvägen bytte

de språk när de hoppade över ett bestämt dike. Det var inget medvetet beslut, bara en instinktiv känsla för revir.

En människa – ett språk

När vår dotter föddes ställdes vi inför frågan: vilket språk skall vi tala med henne? I teorin fanns det fyra möjligheter:

- att bara tala finska,
- att bara tala svenska,
- att ibland tala finska, ibland svenska, så som vi gjorde sinsemellan,
- att tala var sitt modersmål.

Vi valde den sistnämnda möjligheten, därtill uppmunttrade av böcker i ämnet. Vi måste då bortse från att det också fanns böcker som varnade för s.k. dubbel halvspråkighet, och menade att människan behöver ett entydigt mo-

dersmål innan hon kan lära sig andra språk. Den teorin har åtminstone i vårt fall inte visat sig hållbar.

Vi ville ge vårt barn två modersmål. Den praktiska nyttan är uppenbar, men också känslorna spelade in. Vi hade i viss mån olika kulturbakgrund och ville dela med oss av den till vår dotter. För mig var det viktigt att få läsa sagor och sjunga visor på svenska (Elsa Beskow, Alice Tegnér!) för mitt barn. För min hustru var det lika viktigt att få gå i svampskogen med sitt barn på finska – även om hon kan soppar, kremlors och riskors namn också på svenska bättre än jag.

Vi valde alltså att tala var sitt språk med barnet och vi beflitade oss om att vara konsekventa. Det var inte lätt alla gånger, det krävde beslutsamhet och ett visst moraliskt mod. Att en finskkunnig

Ibland talar vi
bara svenska eller
finska i månader,
ibland byter vi fem
gånger under en
frukost.

far i en helfinsk omgivning envist talar svenska till sin sex månader gamla, nästan språklösa dotter, det väckte nog en viss förundran i norra Karelen. Min hustru har motsvarande erfarenheter från Åland. Vart vi än kom kände vi oss tvungna att förklara vår metod, som på den tiden ännu inte var så vanlig. Och jag är inte säker på att man alltid förstod oss, varken på Åland eller i Karelen. Ännu svårare var det att kräva konsekvens av släkt och vänner, men vi påtog oss det obehaget, eftersom vi trodde att det var viktigt för barnet att i alla situationer kunna förbinda en människa med ett språk.

Vi gick också in för aktiv inlärning och benämnde föremål på båda språken samtidigt. Vi försökte ge barnet många språkliga impulser och bemödade oss inte om att tala enkelt, utan använde tidigt också mera komplicerade satser. Däremot avstod vi helt från att tala barnspråk; om man måste lära sig både *mun* och *suu* förefaller det onödigt att ytterligare belasta sig med *muntu* (finl.) och *suukko*. Det är möjligt att dottern lärde sig tala något senare än hon hade gjort med endast ett språk – i så fall en skada som man kan ta igen.

Tolkningsproblem

Till en början lärde hon sig svenska och finska ord huller om buller. Vi försökte då ge henne parallellformerna. Bad hon mig om *leipää*, så fick hon bröd, men också ordet *bröd*. Bad hon sin mamma om *mjölk*, fick hon mjölk men också ordet *maito*.

Vid två års ålder kom hon underfund med att hon hade olika kanaler till oss. Insikten kom som en plötslig aha-upplevelse genom ordet *safft*, ett nog så viktigt begrepp för en tvååring. Hon märkte alltså att mamma och pappa använde olika ord för samma sak.

Nu följde en kort men stressig period då hon uppfattade oss som enspråkiga. När familjen var samlad började hon upprepa sina yttranden på båda språken, och såg sig rentav tvungen att översätta mellan oss. Uppenbarligen trodde hon att vi levde ihop utan att kunna kommunicera med varandra och hade satt henne till världen för att vi behövde en tolk!

Därefter utvecklades språken både jämsides och växelvís. Än gick svenskan snabbare framåt, än finskan. Helt kunde det inte undvikas att språken påverkade varandra,

hon talade ibland finska på svenska, eller svenska på finska. Direkta sammanblandningar förekom dock sällan och uttalet förblev rent i bägge språken. Om hon talade finska och saknade ett ord, kunde hon tillgripa motsvarande svenska, men då gjorde hon det medvetet.

Vid det laget hade hon till sin lättnad märkt att hennes föräldrar klarade sig också på varandras modersmål. I den aktiva frågeåldern ville hon inte bara veta vad en sak hette, utan också vad den kallades på det andra språket. Gränsen förblev dock skarp, och det var otänkbart för hen-

Det låg något
opassande i att jag
talade finska,
ungefär som om
hon sett sin
mormor röka
cigarr.

ne att tala fel språk med någondera av oss. Hon gick så långt att hon mitt i en mening bytte från finska till svenska om hon vände blicken från mamma till pappa.

När hon var fyra år gjorde jag försöket att säga någonting på finska till henne. Först förstod hon inte, sedan blev hon arg, och efter ett tag började hon skratta. Det låg något både opassande och komiskt i situationen, ungefär som om hon sett sin mormor röka cigarr. Det var först i tonåren hon kunde förmå sig att i ett finskt sällskap tala finska också med mig.

Långt tidigare kom hon underfund med nyttan av att äga två språk. Hon kunde tillgodogöra sig flera barnprogram i tv, och hon kunde suveränt umgås med sina enspråkiga kusiner, både svenska och finska. Jag föreställer mig att tvåspråkigheten också påverkade hennes tänkande, gav en tidig insikt om tillvarons relativitet. Hon konstaterade lillgammalt och filosofiskt att en del människor kallar snön *snö*, medan andra kallar samma snö *lumi*. Tinget och begreppet är inte samma sak.

Ibland blev det problem. Som treåring fordrade hon att omedelbart få lära sig tyska för att kunna umgås med familjens utländska gäster, som skulle komma om en halvtimme. Hon blev mycket förnärmad när vi inte kunde villfara hennes begäran.

När hon var fyra år gammal fick hon en lillebror. Han var den första människa med vilken hon inte visste vilket språk hon skulle tala, det var övermäktigt för henne att göra ett val och hålla sig till det, och därför bytte syskonen ofta språk beroende på omgivningen.

Nu är de båda vuxna och på tumanhand talar de alltid svenska, som var deras gemensamma skolspråk. Men de gör inga objektsfel i sin finska, något som nog

dessvärre kan undslippa deras far. När en byråkratisk blankett vill att de skall uppge sitt modersmål (det är vanligt i Finland), kryssar de för både finska och svenska. Med all rätt; för dem har *Imse vimse spin-del* och *Hämä hämähäkki* alltid varit lika närstående.

Afrikanska perspektiv

Sedan träffade dottern en man som hon ville leva med. De möttes i Sverige, men han kom från Gambia i västra Afrika. De talade till en början engelska med varandra, men övergick senare till svenska.

Gambia är det minsta landet i Afrika, med en befolkning på en dryg miljon. Där talas många olika språk, men det enda officiella är engelska – som bara de utbildade behärskar och bara ett fåtal har som modersmål. Det här är situationen i alla forna franska och brittiska kolonier, gränserna har dragits upp enligt européernas ekonomiska och politiska intressen, inte enligt etniska realiteter. Så är det ju också i Europa, det har bara skett för så länge sedan att vi lätt glömmer bort det. Nationalstaten är en idé från 1800-talet, ingenstans helt förverkligad.

I Afrika har engelskan och franskan bibehållit en mycket stark ställning. När min svärson växte upp talade han mandinka med sina föräldrar och syskon. När man skulle handla på marknaden var det bra att också kunna wolof. Men i skola kunde man gå bara på engelska, och sådan är situationen ännu i dag, efter nästan 40 år av självständighet. Den här mångfalden skulle naturligtvis vara enbart positiv, ifall de inhemska språkens status skulle vara vad t.ex. svenskans är i Sverige. Så är det dessvärre inte.

Bland västafrikanska invandrare i Finland är det vanligt att man talar (bristfäl-

lig) finska med sina barn, om det är den andra förälderns språk. Det är sällsynt att finländska barn med en afrikansk pappa (det är oftast pappor det är frågan om) kan tala dennes modersmål.

Men det här är ju inget speciellt afrikanskt fenomen utan gäller många emigranter, åtminstone de som kommer från små språkområden. När min fars kusin på 1940-talet flyttade till USA och en professur vid Harvard, bestämde han att familjen med en gång skulle byta språk. Inget av barnen kunde då någon engelska men de lärde sig snabbt. Och lika snabbt glömde de det mesta av sin svenska. Det här var ett pragmatiskt och osentimentalt beslut och jag tror inte att professorn någonsin ångrade det. Det är möjligt att han hade varit mindre resolut om han hade kommit från ett fransk- eller spansktalande land, men vad har man för nytta av att kunna svenska i Cambridge, Massachusetts?

Tre nästan-modersmål

Vår dotter och hennes man resonerar annorlunda. För dem känns det viktigt att deras barn skall kunna bejaka både sin nordiska och sin västafrikanska identitet; var de än kommer att leva skall de ha raka kanaler till båda föräldrarnas hemländer. Därför, och för den emotionella kontaktens skull, är det viktigt att deras far talar sitt eget språk med dem. Det hade kanske varit svårt för honom, ifall svenskan hade varit det enda dominerande språket i familjen. Men eftersom mamma talar finska (som pappa behärskar dåligt) går det

lättare för pappa att tala mandinka (som mamma behärskar dåligt).

De här barnen växer upp med tre nästan-modersmål. De talar finska med sin mamma, sin mormor och de flesta lek-kamrater på gården. Mandinka talar de med sin pappa, sin farbror och några av deras vänner. Vid besöken i Gambia kan de också mödolöst umgås med släktingarna där. Svenska talar de med sin morfar (mig) och med sin morbror; jag vet inte hur det kommer sig att han har valt ett annat språk med systerbarnen än systemen själv. De går i daghem och skola på svenska, men med varandra talar de nästan alltid finska, också när de kommenterar de sagor jag läser för dem på svenska. Och svenskan har som sagt förblivit föräldrarnas gemensamma språk.

Har de här barnen då förlorat någonting på att inte ha ett enda entydigt modersmål? Det är nog möjligt, och det får famtiden utvisa. Det som redan nu står klart är hur mycket de har vunnit. De är lika säkra och konsekventa i sina språkval som deras mamma var när hon var barn, och deras svenska och finska är lika idiomatiska. Deras mandinka kan jag inte bedöma, men jag har haft praktisk nytta av den; under mina besök i Gambia kan de suveränt fungera som tolkar. De har dessutom en fördel som jag saknade när jag var barn, de kan välja ett gemensamt hemligt språk, när pappa eller mamma inte skall förstå vad de pratar om. Ifall de inte var mina barnbarn skulle jag avundas dem. ■